

DE GENTSE SINT- JACOBSKERK, PAREL VAN ONS KUNSTPATRIMONIUM

Marc Beyaert

Te weinig gekend

Toen in juni 1996 een luchtballon aan het torenkruis van de Gentse Sint-Jacobskerk bleef hangen, kwam deze kerk maar heel even in de publieke belangstelling. Niettemin is deze kerk een van de oudste, rijkste, maar ook een der minst gekende kerken van de stad. De toeristenbussen zetten hun mensen weliswaar aan de bushalte vlak naast die kerk af, maar sturen hen vervolgens linea recta door de Belfortstraat naar het Belfort, het Stadhuis en naar de Sint-Baafskathedraal.

Toegegeven, in contrast met de Sint-Baafskathedraal en met de Sint-Niklaaskerk kampt de Sint-Jacobskerk met een groot gebrek aan vrijwilligers om de kerk open te houden. Het gevolg laat zich raden: alleen nog op vrijdagmorgen is de kerk vrij toegankelijk voor het publiek. Vele Spaanse toeristen en bedevaarders vinden de deuren van de Sint-Jacobskerk gesloten en moeten zich tevreden stellen met het fotograferen van de bronzen Sint-Jacobsschelp die minister Joke Schauvliege in 2010 in het voetpad vóór de hoofdingang van de kerk inmetselede. Slechts na afspraak kunnen ze de kerk nog bezoeken en een stempel ontvangen.

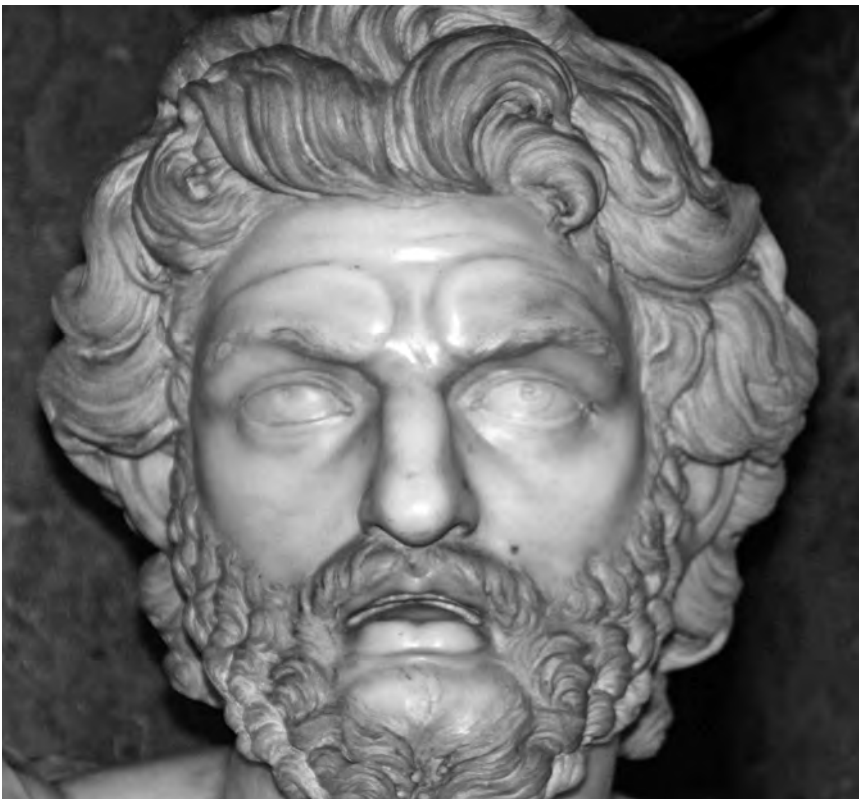
Geschiedenis in een notendop

Toch is de Sint-Jacobskerk een van de erkende monumentale kerken van het Gentse, waarvan de geschiedenis bijna duizend jaar teruggaat: tot het jaar 1093. Dan werd immers de eerste, houten kapelkerk op de huidige locatie gebouwd. Het was meteen de oudste kerk gewijd aan de H. Jacobus in het hele gebied dat nu de Benelux vormt. Dit had te maken met de ontluikende bedevaardersroutes vanuit onze gewesten naar Sint-Jacob in Compostela aan het einde van de elfde eeuw. Net als de kathedraal in dit Spaanse pelgrimsoord, werd de Gentse Sint-Jacobskerk in latere tijden vele keren herbouwd, uitgebreid of hersteld, telkens in de toen geldende modestijl: romaans, gotisch, renaissance, barok, roccoco en neostijlen. Maar de kerk werd ook tot tweemaal

toe zwaar toegetakeld door de beeldenstormers in de zestiende eeuw en nog eens door de Franse revolutionairen aan het einde van de achttiende eeuw. Tijdens de Tweede Wereldoorlog in de twintigste eeuw gingen de Duitsers met onze klokken aan de haal, terwijl ook de geallieerde bombardementen in september 1944 heel wat schade aanrichtten.

Sint-Jacobus

Maar eerst iets meer over de H. Jacobus zelf. Zijn broer Johannes en hijzelf waren de kozijns van Jezus van Nazareth en samen met de H. Petrus behoorden zij tot zijn intiemste leerlingen, die er op de belangrijkste momenten steeds bij waren. Deze piekmomenten zijn afgebeeld in de glasramen, die de Gentse glazenier Gustaaf Ladon in 1891 boven het zuidelijk zijportaal mocht aanbrengen. Let in het midden onderaan op het wapenschild van de schenkster Catherine de la Potterie met de mooie lijfspreuk: *Endurer pour durer*.

Afb. 1. Detail van het wit marmeren beeld van de H. Jacobus dat Karel Van Poucke aan het einde van de achttiende eeuw maakte.

Jacobus was de eerste apostel die in het jaar 42 of 44 de marteldood stierf. En omdat hij voordien ook in Spanje het evangelie zou hebben verkondigd, zouden zijn lichaamsresten zijn overgebracht naar dat land, waarvan hij vandaag nog steeds de patroonheilige is. Het opvallendste beeld van de H. Jacobus bevindt zich in de Sint-Jacobskerk onderaan de preekstoel: het werd in 1791 door de barokbeeldhouwer Karel Van Poucke in prachtig wit marmer uitgevoerd (afb. 1). Het stelt de heilige voor terwijl hij, met een boek in de hand, het volk onderwijst. Ruim een eeuw vroeger maakte de Duitse Antwerpenaar Jan Bockhorst het reuzengrote schilderij boven het hoogaltaar dat de marteldood van de heilige uitbeeldt. Terwijl engelen reeds met de martelaarsymbolen komen aanvliegen, bekeert de H. Jacobus nog zijn aanklager Josias, die samen met hem terechtgesteld zal worden.

Topstukken

De Sint-Jacobskerk is één van de weinige kerken in de Benelux die in het hoogkoor over een sacramentstoren beschikt. De huidige toren zou pas negen jaar na de ‘bevrijding’ van Gent door de Spaanse troepen, in 1593 zijn gebouwd; de twee vorige op die plaats werden respectievelijk in augustus 1566 en in november 1578 door de beeldenstormers met de grond gelijk gemaakt. Niemand minder dan Hiëronymus Duquesnoy de Oude zou de beeldhouwer zijn geweest van deze derde sacramentstoren in vroeg-barokstijl. Andere kunstenaars versierden de verschillende geledingen van de toren met taferelen uit de Schrift, die aan de eucharistie gelinkt kunnen worden: de hogepriester Melchisédek die de gewijde broden aan Abraham aanbiedt, het eten van het paaslam bij de uittocht uit Egypte, de mannaoogst in de woestijn, ... Maar ook de vier Latijnse kerkvaders staan er op afgebeeld: de H.H. Cornelius (met pauselijke tiara), Augustinus (met hart), Ambrosius (met bijenkorf) en de H. Hiëronymus (met bazuin). Helemaal bovenaan prijkt de pelikaan, die volgens een toenmalige misvatting, zijn kuikens voedt met het bloed dat hij uit zijn borst pikt; dit staat symbool voor Christus, die zijn bloed vergiet voor de mensheid.

Nog een blikvanger in de kerk is het dubbele dodenmonument van chirurgijn Jan Palfijn. Net als Andreas Vesalius een eeuw vroeger, stal hij ‘s nachts lijken op het kerkhof om deze te kunnen ontleden. Aanvankelijk vervolgd wegens grafschennis verwierf hij weldra internationale vermaardheid, o.m. met zijn bekendste boek *Heelkonstige ontleding van 's menschen lighaam*. Ook zou hij de uitvinder/verspreider van de verlostang geweest zijn. Eenzaam stierf hij op tachtigjarige leeftijd in april 1730 in zijn huurhuis aan de Kammerstraat.

Pas vijftig jaar na zijn dood herinnerde de Gentse artsenijvereniging zich deze grote voorman en liet, om hem te eren, in 1783 een cenotaaf (dodenmonument: geen graf) in de Sint-Jacobskerk aanbrengen. Maar toen dit kunstwerk voltooid was, vond de vereniging het echter zelf zo armtierig dat zij een tweede, groter herdenkingsteken er recht tegenover liet beeldhouwen door Karel Van Poucke: het stelt vrouwe Wetenschap voor die weent om de dood van de geleerde.

Merkwaardig in de Sint-Jacobskerk is ook de kapel van de Trinitariërs, die er in september 1641 werd opgericht. De orde der Trinitariërs was reeds in 1198 door de Franse priesters Johannes de Matha en Felix van Valois gesticht met als belangrijkste doel het vrijkopen van de vele christenen, die door de moslims gevangen waren genomen en als slaven werden tewerk gesteld. Het meer dan zeven meter hoge schilderij van Jan Van Cleef uit 1681, dat in deze kapel tegenover het altaar hangt, toont deze paters aan het werk bij de slavenhandelaars in een of andere Noord-Afrikaanse haven.

Boven het noordelijk zijportaal treffen we een reeks glasramen aan, die Gustaaf Ladon in 1893 maakte en waarin hij taferelen uit het leven van de beroemdste Gentse heilige, de H. Coleta, uitbeeldde. Bovenaan zien we haar overlijden in 1447 in haar kloosterken *Cleen Bethlehem* in de Goudstraat. Op de middenste glasramen zien we een stadsmagistraat (met rode mantel), een franciscaan, een predikheer en een in het blauw gekleed personage aan de H.

Afb. 2. Abt Ghisleen Temmerman van de Sint-Pietersabdij. Zijpaneel van de triptiek van de Kruisiging, Michiel Coxcie, eind zestiende eeuw.

Coleta en haar zusters in 1442 de toelating geven om een klooster voor de clarissen in de Goudstraat te bouwen. Voor die laatste figuur stond de eind-negentiende-eeuwse pastoor van de Sint-Jacobsparochie, Felix De Veirman, model. Glazener Ladon was zijn ‘protégé’. Dit is dus een zuiver anachronisme. Onderaan zijn legendarische taferelen uit het leven van de heilige afgebeeld. Helemaal rechts onderaan geneest de H. Coleta een ziek kind door er haar mantel overheen te leggen. Nog tot in de jaren zestig van de vorige eeuw gingen vrouwen, die een moeilijke bevalling verwachtten, onder de mantel van de heilige in het klooster van de clarissen, in die tijd aan de Begijnhofdries bij de Rabotstraat.

In 1997 werd in de Sint-Jacobskerk een spectaculaire ontdekking gedaan: in de zuidelijke straalkapel (kapel aan de kooromgang) van het H. Kruis werden twee, meer dan vierhonderd jaar oude, schilderijen van Michiel Coxcie, de ‘Vlaamse Raphaël’, uit de muur gehaald. Op één van deze werken beeldde de kunstenaar de toenmalige abt van de Sint-Pietersabdij, Ghisleen Temmerman af (afb. 2). Als men bedenkt dat Michiel Coxcie de werken van Van Eyck voor Keizer Karel V en Filips II kopieerde en men houdt het portret in gedachten dat Van Eyck van kanunnik Van der Paele maakte, dan valt de treffende gelijkennis met Coxcie’s portret van Ghisleen Temmerman op. Daar achter de vrijgekomen schilderijen bovendien nog vijftiende-eeuwse muurschilderingen

Afb 3. Samson tilt de stadspoorten uit hun hengsels. Detail van een miniatuur uit het Graduale of Antifonarium van Johannes Doecken uit 1468. Archief Sint-Jacobkerk, nu overgedragen aan het Rijksarchief te Gent.

werden gevonden, werden de schilderijen niet terug in de muur geplaatst en kan men beide vandaag bewonderen in deze kapel.

Verborg en weinig gekende kunstschaten

Maar de Sint-Jacobskerk bezat nog steeds vele andere verborgen kuntschaten van uitzonderlijke waarde. Zo zijn er vooreerst drie kostbare vijftiende-eeuwse manuscripten, prachtig geïllustreerd met veelkleurige miniaturen: het renteboek van de H. Geesttafel uit 1436, het Graduale of Antifonarium van Johannes Doecken uit 1466 (afb. 3), en het oudste ledenboek uit 1484 van de Gentse rederijkerskamer Mariën Theeren. Hoewel de eerste twee vandaag respectievelijk aan het STAM en aan het Gentse Rijksarchief zijn overgedragen, kan de bezoeker miniaturen uit deze archiefboeken bewonderen op grote fotopanelen, die in de kerk uitgesteld staan.

Afb. 4. De H.Jacobus de Meerdere geborduurd op een stola uit de eerste helft van de twintigste eeuw.

Afb. 5. Beul op het schilderij dat de marteldood van de Heilige Cornelius voorstelt (Frans De Lange, 1780).

Om veiligheidsredenen worden de kunstschaten van het edelsmeedwerk slechts bij uitzonderlijke gelegenheden uit de kerkkluis gehaald. Het kleine koffervormige zilveren chrisatorium uit de zestiende eeuw is zeker een van de mooiste stukken uit deze verzameling. Bedevaarders die vandaag in de kerk hun stempel komen halen, moeten hun rechterhand leggen op de voet van het zilveren Sint-Jacobsbeeldje, waarmee Thomas Jan Van Cuyck in 1824 een ceremoniestaf tooide. Maar ook de zilveren collecteschaal in rococo-schelpvorm, die de Gentse edelsmid Carolus Dauwe in 1848 maakte en de prachtige vergulde zilveren torenmonstrans van Jan Jacobus Vermandele uit datzelfde jaar, moet u zeker eens gaan bekijken. Niet echt verborgen zijn de grote schilderijen, waarvan sommige bij nader bekijken verrassende details blijken te tonen (afb. 4).

Tenslotte zijn er nog de meer dan driehonderd textielschaten (afb. 5), waarvan de oudste tot de zeventiende eeuw teruggaan: de prachtig versierde antependia, kazuifels, koorkappen, processievaandels, mantels van heiligenbeelden, baldakijnen, uniformen van 'suissen'..., teveel om op te noemen.

Boek

Het boek *Rondleiding in de Gentse Sint-Jacobskerk* is te verkrijgen bij de auteur: marc.beyaert@gmail.com. Het telt 352 blz. en is rijkelijk geïllustreerd met 235 kleurenfoto's, onder meer van de anders moeilijk te vinden en te bekijken 'verborgen' kunstschaten. Het is een gids, maar ook een lees- en kijkboek en een referentiewerk met gedetailleerd notenapparaat. Prijs: 30 €, te storten op rekeningnummer BE14 0018 3504 4683. Wenst u dat het boek bij u aan huis wordt aangeleverd, stort dan bijkomend nog 6 Euro (dus 36 €) op bovenstaande rekening met vermelding van uw naam en adres. Ook kan je mailen of bellen naar 0496 453 302 om met de auteur af te spreken waar en wanneer je het boek wenst op te halen of persoonlijk laten afgeven.

Maak reclame voor GT!

*Ghendtsche Tydinghen is veel te weinig bekend.
Zelfs mensen die zich bijzonder interesseren aan onze
stad weten dikwijls niet dat dit tijdschrift bestaat...
En nochtans: voor wie een woordje wil meepraten over
de Gentse geschiedenis is GT een absolute must.*

*Spreek ze er over aan. Verwijs hen naar de website.
Geef hen een oud nummer te lezen
of bezorg ons hun adres en we steken meteen
een gratis proefnummer in hun bus.*

Mond aan mond reclame is de beste publiciteit!